

vældige regerings selvforståelse til sin, og hvad han præsenterer os for, bliver dermed til 54 siders nationalromantik, årgang 1986.

At Bent Blüdnikow underlægger sig et sådant historiesyn kunne selvfølgelig være, hvad det være ville, hvis det tillod ham at give os en overbevisende forklaring på den folkelige uro i hovedstaden fra 1789 til 1820. For København var jo, som det påpeges i note 160, »ingenlunde... en stille og fredelig by«. Det er ikke uden ironi, at den udbredte og hyppige folkelige uro nu er så veldokumenteret – ikke mindst ved Bent Blüdnikows egen indsats – at den simpelthen kræver en forklaring og omvendt er næsten umulig at bortforklare. Men det er desværre den udvej, forfatteren i sidste instans vælger for at få regnestykket til at stemme. *Kan* det enevældige magtapparat virkelig have været så parodisk problemfortrængende og konfliktvigende, at det eksempelvis giver mening at udlægge reaktionen på »Bryllupsurolighederne« i 1790 som »en naturlig konsekvens af den udbredte holdning (hos magthaverne selv, vor anm.), at enevælden nød fuld opbakning i befolkningen, og at protestadfærd fra denne loyale befolkning nærmest var utænkelig« (s. 46)? Man kan diskutere de enkelte episoder. Men ophøjet til generelt princip er forklaringen svær at acceptere. Forfatteren forsøger ihærdigt, men kan ikke på overbevisende måde ryeste sig fri af sine egne præmisser. Det bliver evident i den sammenfattende »Afslutning«, hvor hans konsensustrang løber så hovedkuls afsted med ham, at man ender med dårligt at begribe, hvordan befolkning og ordensmagt nogensinde fik lejlighed til at mødes i et retslokale. »Myndighederne dømte urodeltagerne mildt«, slås det med syvtommersøm fast på s. 53: »Årsagen var, at man mente, at befolkningen var lovlydig og loyal«. I så fald ville det heller ikke give mening at straffe den. Klogere bliver vi bestemt ikke af Bent Blüdnikows videre forklaring: »Når der opstod folkelige uro måtte det derfor skyldes politiske bag-

mænd eller pøbel« (s. st.). Vi har forfatterens egne ord for, at der »stort set ingen bagmænd eller ledere (fandtes)« (s. 52). Og hvad pøbelen angår, så er den forlængst, på s. 4, blevet reduceret til en meget flygtig størrelse: »Det er ikke muligt klart at udskille en del af underklassen og identificere dem som pøbel. Men pøbelen har sandsynligvis bestået af samfundets lavere lag og blandt disse folk dem, som myndighederne anså for ballademagere. Denne pøbel mente man, der kunne slås løs på. Det var en gruppe mennesker, man ikke regnede med«.

Så naivt og inkompetent kan det enevældige styre næppe have været, at al den folkelige uro i perioden blev tilskrevet imaginære bagmænd og en udefinerbar pøbel, som man tampede løs på af hjertens lyst, men aldrig havde rigtig held til at anholde, hvorfor lovlydige, kongetro borgere blev slæbt for retten i deres sted – og straffet mildt. At myndighederne utvivlsomt *troede* på eksistensen af bagmænd kan ikke holde denne konstruktion på benene.

Bent Blüdnikow skylder os stadig en sammenhængende og troværdig forklaring på den folkelige uro i København 1789–1820.

Bodil K. Hansen: To kvinders erindringer fra 1800-tallet

I efteråret 1985 er der udkommet to meget betydningsfulde erindringsbøger. I den ene skildres midten af 1800-tallet ud fra en mors og hustrus synsvinkel, i den anden en ugift kvindes kamp i sidste tredjedel af 1800-tallet for adgangen til den medicinske embedseksamen. Personerne bag disse erindringer er præstekonen Eline Boisen, født Heramb (1813–71), og Danmarks første kvindelige læge Nielsine Nielsen (1850–1916).¹

1. *men størst er kærligheden. Eline Boisens erindringer fra midten af forrige århundrede.* Ved Anna Bojsen-Møller m.fl. Gyldendal 1985. 428 s. Kr. 198, –. *Nielsine Nielsens erindringer.* Nyt nordisk Forlag Arnold Busck. Kbh. 1985. 150 s. Kr. 78,–.

Det er forholdsvist sjældent at støde på kvinders erindringer fra 1800-tallet, derimod findes der en hel del skrevet af mænd. Mændenes erindringer kendetegnes ved, at det er det offentlige arbejde, der er i centrum såsom arbejdet inden for folketinget, sognerådene og organisationerne eller indsatsen indenfor et bestemt erhverv. Sådanne erindringer viser mænd, der har følt, at de har udrettet noget, og som mener, at deres indsats er værd at huske i eftertiden. Det er altså det offentlige arbejde snarere end privatlivet, der har ansporet dem til at sætte sig selv et synligt minde. Da kvinder i datiden i overvejende grad levede hele deres liv inden for hjemmets rammer, har der ikke været noget forbillede, der kunne anspore kvinderne til at nedskrive deres oplevelser. Der er dog undtagelser og en direkte skelnen mellem, hvordan kvinder og mænd skriver erindringer er heller ikke så entydig, som det ved første øjekast kunne se ud. Når det gælder Eline Boisen viser det sig, at synsvinkelen er i hjemmet og fra hjemmets vinduer, mens den i Nielsine Nielsens erindringer rettes ind på hendes bestræbelser for at vinde en plads i det offentlige liv. Fælles for de to kvinder er, at inderkredsen omkring dem meget nødtigt så deres manuskripter offentliggjort. I det følgende skal der knyttes nogle overvejelser om offentliggørelse af privat materiale, og til de indsigter der fremkommer ved læsning af kvindernes erindringer.

Offentliggørelse af privat materiale

Spørgsmålet om offentliggørelse af »private breve«, erindringer eller andet materiale af privat karakter er et emne, der ofte har tiltrukket sig stor opmærksomhed. I hvert enkelt tilfælde kan offentliggørelse både betragtes som krænkelse af privatlivet og som et bidrag til et mere nuanceret syn på personer og

begivenheder. Sådanne argumenter blev også anført over for Eline Boisens og Nielsine Nielsens erindringer.

Eline Boisens erindringer er skrevet i 1850–60'erne, og omkring 1920 blev de renskrevet på maskine. Eline Boisens børn var imidlertid ikke helt trygge ved, at andre skulle få fingrene i moderens erindringer, selvom de ganske vist opfattede dem som værende af stor almen værdi. Løsningen på problemet blev, at et eksemplar af de maskinskrevne erindringer blev afleveret til Rigsarkivet men med flere forbehold. Kun Rigsarkivaren skulle kunne give tilladelse til benyttelse af materialet, og der måtte ikke offentliggøres noget om forældrenes ægteskabelige forhold, da erindringerne, som børnene udtrykte det, gav en »i det væsentlige misvisende Opfattelse af deres Forældres indbyrdes forhold«.² Disse klausuler er nu blevet opløst af rigsarkivar Vagn Dybdahl under hensyn til det meget lange tidsrum, der er gået siden erindringernes affattelse, og som følge af nutidens større åbenhed om de forhold der behandles.³

Det var altså forældrenes ægteskabelige forhold som børnene ikke ville have frem i lyset. Enøjet læst får man da også i Eline Boisens erindringer et lidet flatterende billede af ægtefællen F. E. Boisen. (1808–82). At børnene nødtigt ville have dette frem, kan der være mange grunde til men nok især, at F. E. Boisen var meget kendt i datiden som præst, udgiver af tidsskriftet *Budstikken*, som foredragsholder og højskolelærer. I disse sammenhænge var han højt skattet for sin evne til at kunne tale til hjertet.⁴ Hertil kom, at man i grundtvigske kredse lagde meget vægt på familielivet og på, at kærligheden skulle gennemsyre det ægteskabelige liv. Sådanne familier, hvor kvinden tillige skulle være »livet i huset« ville være samfundets rette grundpiller, mente man i disse grundtvigske kredse.⁵ Eline Boisens erindringer viser tydeligt og

2. *men størst er kærligheden...* s. 8.

3. *ibid.* s. 8.

4. *Helene Dideriksens dagbog og breve 1875–91.* Ved af Bodil K. Hansen under medvirken af Eva Auken og Aa. H. Kampp. Landbohistorisk Selskab 1984 s. 139.

5. Sætningen »Kvinden er livet i huset« stammer fra Grundtvigs bibelhistoriske sang *Sara var død* fra 1839. se bl.a. Højskolesangbogen 15. udg. 1963 nr. 249.

konsekvent, at der var langt fra det, man opfattede som det ideelle ægteskab til det faktiske forhold. Og børnenes forsøg på at bortforklare dette faktum kan næppe tillægges værdi.⁶

Dette ægteskabsdrama var dog ikke særlig interessant, hvis ikke det samtidig gav et meget fint indblik i datidens kultur og i de tanker og forestillinger, der styrede mennesker for omkring 150 år siden.

Eline Boisens erindringer er ikke skrevet med henblik på offentliggørelse, men udfra et kolosalt indre pres og udfra en foretelling om, at hendes erfaringer kunne blive slægtens efterkommere enten til »Eftertanke og Advarsel« eller til »Trøst og Opvækkelse«.⁷

Nielsine Nielsens erindringer er derimod skrevet med henblik på udgivelse. Hun havde indgået en aftale med dr. phil. Henrik Bertelsen om, at erindringerne efter hendes død skulle tilfalde ham, og at han derefter kunne udgive dem, hvis han fandt dem egnet dertil.⁸ Et lille uddrag blev bragt i *Tilskueren* i 1923 allerede syv år efter Nielsine Nielsens død. Medens en egentlig udgivelse først fandt sted i 1941 af læge Anker Aggebo, der dog havde udeladt visse passager af hensyn til personer, der kunne føle sig trådt for nær.⁹

Trods disse udeladelser vakte erindringerne stor harme i lægekredse og blandt nogle af Nielsine Nielsens familiemedlemmer. Harmen kom til udtryk i *Ugeskrift for Læger*.

Fra lægeside var man pinlig berørt over den kritik, Nielsine Nielsen rejste af nogle af de læger og professorer, som hidtil havde hørt til standens bedste navne. En af Nielsine Nielsens samtidige kolleger, Johan Lemcke, gik hårdest til angreb: Når Universitetet havde ansat With, Riesz, Stadfeldt og Lange som professorer og lærere i de forskellige discipliner, turde man gå ud fra, at de var de bedste, man havde dengang. Og så kunne man ikke forlige sig med en så »letfærdig omtale« som forfatteren tillod sig af disse mænd. Værst synes Johan Lemcke det var, at Nielsine Nielsen også tillod sig at omtale en af lægernes privatliv, at han kom farende over på sygestuerne om morgenen, »ganske fortunlet efter en lang Morgensøvn«.¹⁰ En sådan fremstilling nægtede han at acceptere.

Fra familiens side forsøgte man dels at undskylde udgivelsen, og dels at redde det man mente kompromitterede Nielsine Nielsen som person. Uden særlig held hævdede man, at erindringerne ikke var skrevet med henblik på offentliggørelse, at Nielsine Nielsen var syg, da hun skrev dem, og at hun iøvrigt var en »retlinet og rettænkende Personlighed«, der ikke i offentligheden ville have krænket personer, som tilfældet var i de udgivne erindringer.¹¹

Familiens problem var åbenbart, at de ønskede at bevare Nielsine Nielsens minde som den uplettede banebrydende personlighed.

6. At man i grundtvigske kredse lagde megen vægt på det rette familieliv ses bl.a. ved, at H. P. B. Barfod i 1921 begyndte at udgive samlingen »Minder fra grundtvigske Hjem«. Efter Barfods død i 1926 fortsatte Holger Begtrup rækken. Der udkom ialt 11 bind. I det sidste bind fra 1931 skriver H. Begtrup i forordet, at hensigten med samlingen var, »at give Folket en opbyggelig Læsning til Styrkelse af Hjemlivet i vore Dage ved at meddele historisk Oplysning om Hjemmenes Liv, saaledes som det artede sig blandt Grundtvigs Venner i forrige Tider«. I dette sidste bind findes en artikel af Eline og F. E. Boisens barnebarn, Herdis Bojsen Aamot, om F. E. Boisens sidste leveår. I en kort indledning til artiklen skriver Begtrup, at han ofte var blevet spurgt om, hvorfor der ikke havde været en artikel om det Boisenske hjem. Hvilket han begrundede med, at børnene ikke havde ønsket det, »fordi deres Forældre ikke havde levet i fuld Samstemning«. Dette fremgår også af selve artiklen s. 89f.

7. *men størst er kærligheden...* s. 156.

8. *Ugeskrift for Læger* 1941 s. 1415 og 1438. Dr. phil H. Bertelsen var undervisningsinspektør og rektor i Roskilde.

9. *Nielsine Nielsens erindringer* s. 7.

10. *Ugeskrift for Læger* 1941 s. 1377f.

11. *Ibid.* s. 1415. Artikel af E. Husfeldt. Nielsine Nielsen var hans mors moster. N. N. led af sukkersyge, som hun diagnosticerede sig selv tre måneder før sin død. Husfeldt mente, at N. N. skrev erindringerne umiddelbart før sin død, medens det af Aggebo hævdes, at de er skrevet i 1914. jfr. *Ugeskrift for Læger* 1941 s. 1439.

Fra lægeside var problemet, at der blev rokket ved autoriteternes storhed, og at der tilmed blev løftet et lille slør til privatlivet.

I Nielsine Niensens erindringer fås der da også et negativt billede af nogle af lægerne og af professorernes undervisning, men det berettiger ikke til at betegne personskildringerne som *letfærdige*. Personer kan opfattes forskelligt, og det er Nielsine Niensens opfattelse vi præsenteres for. Dertil kommer, at hendes personskildringer forekommer utrolig rammende samtidig med, at de giver en dyb indsigt i de vanskeligheder hun mødte ved at træde ind i en verden, der hidtil kun havde været tilgængelig for mænd. Dette sidstnævnte aspekt omtales imidlertid ikke som væsentligt af de harmdirrende folk, der havde mest travlt med at pudse deres egen og standens glorie.

For både Eline Boisen og Nielsine Nielsen gælder, at inderkredsen omkring dem ikke ønskede at få offentliggjort forhold, der hidtil kun havde tilhørt privatlivet. I dag – 70 år efter Nielsine Niensens død – nægter familien stadig at offentliggøre hele manuskriptet. Og man må unægtelig spørge. Hvem er det der ville krænkes, og krænkes der nogen overhovedet efter en så lang årrække? Det samme spørgsmål ville kunne rejses mod offentliggørelse af private breve, der er skrevet ind i en bestemt situation og med en velkendt og måske indforstået afsender og modtager. Dette dilemma blev taget op til diskussion i dagbladet *Politiken* af Karen Pontoppidan – barnebarn til forfatteren Henrik Pontoppidan – i juli 1985. Udgangspunktet for Karen Pontoppidans artikel var offentliggørelse af nogle kærestebreve mellem forfatteren Tom Kristensen og en norsk kvinde. »Er det rimeligt« – skriver Karen Pontoppidan – »at bringe så personlige, intime og til et bestemt menneske rettede breve til offentlighedens kendskab?«. Det mente hun ikke. Folk havde romanerne, det private liv tilhørte personerne, og for at forhindre forskernes nyfgenhed og misbrug

af brevene havde hun valgt at brænde bedste-forældrenes breve. Dette eksempel på brevbrænding, der kaldes hensyntagen til forfædrene, opfordrede hun andre at benytte sig af.¹²

Opfordringen affødte en række indlæg for og imod, der ikke skal refereres her, men kærnen i problemstillingen: om privatlivet krænkes ved offentliggørelse af private breve, erindringer o.l. er et emne, som enhver udgiver må stille sig selv. Den rejser også spørgsmålet om, hvor grænsen går mellem det offentlige og det private liv?

Eline Boisens ægtemand var gennem sit arbejde en offentlig person, denne virksomhed er hagiografisk beskrevet af sønnen Peter Boisen.¹³ Enhver, som offentliggør en biografi, skriver historie og må finde sig i, at fremstillingen underkastes historisk kritik. Hverken sønnens eller Eline Boisens skildringer er selvfølgelig upartiske, men sammen giver de en dyb forståelse for personen og miljøet. På lignende vis var Nielsine Nielsen, og de læger hun omgikkes offentlige personer, og det er disse oplevelser der skildres, men Nielsine Niensens erindringer omhandler andre forhold, end de mændene normalt har skrevet om.

En af 1970'ernes paroler inden for kvindebevægelsen var kravet om »at gøre det personlige politisk«, eller i andre formuleringer »at ophæve adskillelsen mellem privat og offentligt« eller »at offentliggøre det private«. Baggrunden for parolen var indsigt og protest mod den stilling, som de fleste kvinder blev fastholdt i.¹⁴ At fokusere både på det såkaldte private liv og på det offentlige liv er nødvendigt, hvis kvinder og mænd skal indgå i en helhedsforståelse af deres tid og miljø. Bekymringerne om hvorvidt privatlivets fred krænkes, for de mere eller mindre offentlige personer, vil efter en periode på 50–80 år, som almindelige tilgængelighedsregler kræver, kunne afvises. Myter om personerne vil snarere trives, hvis materialet blev brændt, for selvom der altid kan være fare for »firkan-

12. *Politiken* d. 11.–7. 1985.

13. Peter Boisen: *Budstikkens udgiver. Præsten F. E. Boisens Liv og Levned*. Kbhvn. 1883.

14. Marie-Louise Svane: *Omkring den grundtvigske familje. Historievidenskab nr. 16* 1978 s. 94.

tede« fortolkninger, så er en omfortolkning altid mulig når dokumenterne eksisterer. Efter en årrække vil personlige skildringer og intriger endvidere vige tilbage for det helhedsindtryk som materialet giver. – I dette tilfælde med Eline Boisens og Nielsine Nielsens erindringer: To selvstændige og intelligente kvinders syn på egne vilkår og på de personer og begivenheder de kom i kontakt med.

Erindringerne

For at skrive erindringer er det ikke nok at have gennemlevet et livsafsnit. Gennemlevelsen skal også bearbejdes og tolkes forud for nedskrivningen. På den måde bliver det skildrede i højere grad en kilde til dets forfatter end til de biograferede personer.

Erindringer eller beretninger har ofte været miskrediteret som historisk kildemateriale, det gælder især indenfor den stærkt kildekritisk-centrede begivenhedshistorie. Når det gælder det nyere krav om »totalhistorie« hvor økonomiske og sociale forhold og alle menneskelige aktiviteter skal behandles, ser man anderledes positivt på dette materiale. Viden, om nære menneskelige aktiviteter og mentaliteter, ville snart komme til kort uden anvendelse af erindringer og andet privat materiale.

Ved udgivelserne af Eline Boisens og Nielsine Nielsens erindringer støder man imidlertid på flere problemer. Eline Boisens erindringer er af et kolosalt omfang, og det har derfor været nødvendigt med en beskæring af materialet. Desværre er det ikke altid muligt at se, hvor beskæringerne har fundet sted. Der er ganske vist små sammendrag af visse afsnit, men gælder det alle udeladelserne?

Hertil kommer, at det originale manuskript ikke har været tilgængeligt ved udgivelsen. Det er senere fundet og en kontrol af, om alt er medtaget i den maskinskrevne version, som bogen bygger på, vil nu kunne foretages. Til vurdering af erindringernes troværdighed

havde det tillige været ønskeligt, om Eline Boisens samtidige breve havde været inddraget som korrektiv eller som supplement til erindringerne.¹⁵

Lignende private breve synes ikke at foreligge fra Nielsine Nielsens hånd, men som i Eline Boisens tilfælde så er heller ikke Nielsine Nielsens erindringer udgivet i hele deres længde. Kun det der blev bragt i den første udgivelse i 1941 er medtaget, da det som nævnt ikke har været muligt at opnå familiens tilladelse til at bringe erindringerne ubeskåret.

Alle forbehold til trods, så giver dette materiale et fremragende bidrag til udforskningen af ubevidste og bevidste forestillinger i 1800-tallet, og af de tanker som to markante kvinder gjorde sig om deres tid og miljø.

Eline Boisen

Rammen omkring Eline Boisens tilværelse vil for langt de fleste af 1800-tallets kvinder have været den mest almindelige. De levede en barndoms- og ungdomstid som datter, og et voksenliv som hustru og mor. Det er derfor ikke ydre fortjenester der skildres, men nære relationer, sygdom, liv og død og det omfattende arbejde, som en hustru havde ansvar for, der er i fokus i disse erindringer. At hun så samtidig også er et vågent menneske, der tager stilling til tidens religiøse, kulturelle og litterære strømninger forøger selvfølgelig kun erindringernes værdi og spændvidde.

Eline var født i et officershjem i Norge. Moderen var dansk, og da Eline var ni år bosatte de sig i København. I Norge havde faderen mistet hele sin formue, og da han døde kort efter flytningen til København, måtte moderen opretholde hjemmet under yderst vanskelige forhold. Familien begunstigedes imidlertid af kongen, Frederik den 6., på den måde, at han betalte for Eline og hendes to søskendes skolegang i en af datidens bedste skoler. Eline var en dygtig og flittig elev, og i

15. Det håndskrevne manuskript er først fundet efter udgivelsen af erindringerne. Originalen lå på Rødkilde højskole. På Rigsarkivet findes der breve fra Eline Boisen til Ernst Trier og Maren Berg. På Det Kongelige Bibliotek breve til Meta Boisen, P. C. Kierkegaard, Anders Stephansens hustru Dorothea og A. Teilmann.

flere år var hun nummer ét i klassen. Men derudover havde hun en vanskelig barndom. Moderen var syg, og fra ti års alderen blev det direkte og indirekte pålagt Eline at drage ansvar dels over for moderen og de mindre søskende dels overfor hjemmets tjenestepige. Elines barndomshjem var fattigfint i ordets bedste betydning.

Ved Elines afsluttende eksamen i skolen som 15 årig, fik den dengang 20 årige F. E. Boisen øje på hende. Kort tid derefter modtog Eline et brev fra ham, hvor han friede til hende. Hun fik én nats betænkningstid, og efter en søvnløs nat gav hun ham sit ja. Betingelserne var imidlertid, at forlovelsen skulle holdes hemmelig indtil Boisen fik afsluttet sin teologiske eksamen. Det skete året efter.

En sådan forlovelse kan hverken karakteriseres som en fornuftmæssig overenskomst eller som en forbindelse grundet på kærlighed. De kendte ikke hinanden, havde knapt nok talt sammen, men når beslutningen om forlovelsen blev afgjort så hurtigt skyldes det, at datidens normer forbød unge mænd og kvinder at mødes, når de ikke var forlovet, og selvom de ikke lod forældrene arrangere ægteskabet, har de utvivlsomt ment, at partiet var passende, da de begge stammede fra en god familie.¹⁶ Men derfor kunne der nok være behov for lidt kærlighed, og inspireret af tidens romantiske digtning forventede de da også, at kærligheden ville vokse og danne grundlag for deres ægteskab.

Men det blev ikke en lykkelig forlovelses-tid. Boisen havde nok at gøre. Han fungerede som lærer og underviser og havde mange studier at varetage. Eline havde efter datidens forhold en god uddannelse, der ville gøre hende egnet til at være lærerinde, og det ønskede hun brændende. Men det ville hendes forlovede ikke høre tale om. En kvinde skulle ikke tjene penge. Sådan lå landet for borgerskabets døtre langt op i 1800-tallet. Eline kom

derfor til at forslå tiden med at være selskabsdame for forskellige fine fruer. Et noget trist liv for en ung begavet kvinde. Hertil kom, at svigermoderen gjorde tilværelsen sur for hende ved at blande sig i deres forhold. Ja, hun forhindrede endog, at Boisen fulgte hende hjem, når hun havde været på besøg fordi hans hjemkomst ville forstyrre hendes nattero. Det sårede Eline, at hendes forlovede i den grad fandt sig i moderens ønsker uden at tage det mindste hensyn til hende.

Man harmes over denne svigermoder, der dog kun stiltfærdigt og med bitter distance træder frem af Elines erindringer.

På et tidspunkt ønskede Eline i sit stille sind, at forlovelsen blev hævet, uden at det dog synes at have været drøftet mellem dem overhovedet. Det var ikke god tone at bryde en forlovelse i datiden, og de blev gift efter en fem år lang forlovelsestid. De flyttede til Store Heddinge og blev præstefolk, men svigermoderen blandede sig stadig. Og hvad værre var, så opdagede Eline hurtigt, at hendes og mandens syn på ægteskabet var helt forskelligt. Hun mente, at de skulle bære hinandens byrder og være hinandens fortrolige som »en Sjæl i 2 Legemer«.¹⁷ Men Boisen gik egne veje, betroede sig til andre og havde iøvrigt så travlt, så travlt, præstegerning, aftenskoole, og efter forflyttelsen til Skørpinge præsteembede i 1837, deltagelse i de gudelige forsamlinger.

Man kan hævde, at Elines romantiske ægteskabssyn var bygget på alt for store forventninger om lykke og kærlighed, men det var en del af tiden. Og få har, som Elines mand, F. E. Boisen, skrevet og slået til lyd for, at netop kærligheden og ikke fornuften skulle danne grundlag for ægteskabet. Herom skrev han både i bladet *Budstikken*. *Et Folkeskrift til Oplysning og Opbyggelse* og i *Fredagen*. *Ugeblad for Qvinder*.¹⁸ Denne kærlighed håbede Eline at vinde, men hun oplevede den kun glimtvis, og måske kun når hun var alvorlig syg og sengeliggende!

16. F. E. Boisens far var den kendte biskop over Lolland-Falsters Stift, og seminarieforsøger i Vesterborg – P. O. Boisen (1762–1831).

17. *men størst er kærligheden...* s. 134.

18. *Fredagen...* udg. af Vilhelmine Zahle m. fl. d. 18. januar og d. 8. marts 1878. *Budstikken...* 1871, citat fra *men størst er kærligheden...* s. 354.

Trods det svære ægteskabelige liv er Eline igennem alle årene fuld af anerkendelse overfor ægtemandens prædikener i kirken. Hun kunne derimod ikke følge ham i hans ukritiske tilslutning til de gudelige forsamlingsfolk, som hun opfattede som hyklere. Det foreholdt hun sin mand samtidig med, at hun plagedes af samvittighedskvaler over, om en kone havde ret til at irettesætte sin mand. Alt for godt kendte hun Bibelens ord om, at en hustru skulle være sin mand underdanig, men hun kendte også lignelsen om tjenerne, der fik uddelt talenter og vidste, at den tjener der gravede sine talenter ned af angst for at tabe dem, blev dømt til evig fortabelse. Denne lignelse tog hun til sig, og søgte at påvirke omgivelserne med de talenter hun havde fået. I lang tid forekom det som om, at hun blot stødte mod en mur. Senere viste det sig, at andre overtog hendes synspunkter uden, at hun selv høstede anerkendelse deraf.

Eline Boisens dilemma omkring Bibelens bud, og det faktiske forhold mellem mand og kvinde, er et emne som bevidst eller ubevidst har betydet meget for datidens kvinder.

Et andet centralt emne i erindringerne er børnefødslerne og arbejdet i hjemmet. Eline Boisen fødte 11 børn, hvoraf tre døde som små. Ved flere af fødslerne var hun alene med tjenestefolkene, da ægtemanden ofte var på rejse. Under sådanne rejser måtte hun lede både husholdningen og landbruget, føre tilsyn med tjenestefolkene, varetage børnenes tarv og skaffe vikarer til præsteembedet. Hendes omfattende arbejde og ansvar viser ikke alene, at kvinder var meget tættere på liv og død, og de store anfægtelser der kunne være ved disse afgørende begivenheder end mændene, men det viser også, at hjemmet var gået i opløsning, hvis hun ikke havde været der. Manden i en familie kunne undværes, en kone ikke. Dette kønsrollemønster accepterede Eline, men som »løn« for sin indsats havde hun håbet at vinde mandens kærlighed. Derimod var kærligheden for manden måske ikke så afgørende, han fik sin »løn« i form af ydre anerkendelse af sit arbejde.

Af de vakte var Eline blevet betragtet som

et »verdens barn«, men erindringerne viser, at hun var et meget religiøst menneske. Det betød dog ikke, at hun ikke også var overtroisk. Hun så f. eks. dødsvarsler og mente, at visse hændelser for gravide kvinder betød, at barnet fik hareskår eller modermærke. At overtro kunne trives ved siden af religionen på en tid, hvor sygdom og død var dagligdags begivenheder og lægevidenskaben tilsvarende på et niveau, der lod meget tilbage at ønske, er forståeligt. Åreladninger og påsætning af igler synes at have været de mest anvendte lægemidler.

Som noget varmt og positivt skal fremhæves Elines skildringer af, hvordan kvinder hjalp hinanden ved fødsler og sygelejer. Efter en fødsel opdagede Eline f.eks. en knude i brystet. Lægen sagde, at det var bedst, at hun hurtigst mulig blev gravid igen, så ville knuden nok forsvinde. Fremfor at vente til dette tidspunkt, var der en fattig pukkelrykket kvinde der sugede knuden ud. Denne fattige kvinde blev Elines veninde for livet. Dette er kun et af udtrykkene for, at Eline ikke havde fine fornemmelser, men at hun dømte ethvert menneske ud fra deres »hjertes egen-skaber«.¹⁹ I forlængelse heraf fremgår det også af erindringerne, at hun så med skepsis på nogle af datidens store personligheder som Orla Lehmann, »denne lovpriste Frihedshelt«, og på selveste Grundtvig og Kierkegaard. Vel anerkendte hun deres offentlige arbejde herunder præsten og salmedigteren Grundtvig, og Kierkegaard for hans skrift »Øjeblikket«, men deres private liv kunne hun ikke acceptere, og dermed blegnede hele deres storhed. Det hun fordømte hos de berømte mænd var, at de behandlede deres nærmeste kvinder som platform for egen lykke og berømmelse, og ikke på en måde som kvinder havde krav på.

Elines øjne var klare, hun så, at mange af samtidens store og magtfulde mænd var splittede mennesker, og at der altfor ofte ikke var overensstemmelse mellem deres ord og praksis. Hun så derimod ikke helt så klart, at de fastlåste roller for mænd og kvinders aktiviteter, kunne være en medvirkende årsag til hen-

19. *men størst er kærligheden...* s. 307.

des eget dilemma og til mændenes splittethed.

Nielsine Nielsen

Tids- og emnemæssigt er Nielsine Nielsens erindringer betydeligt mere begrænsede end Eline Boisens. Med undtagelse af en kort omtale af barndommen og ungdommen dækker erindringerne kun de 15 år fra 1874–89, hvor hun gennemførte sin studentereksamen, lægestudiet og en studierejse til Paris, England og Schweiz. Derimod findes der ingen erindringer om Nielsine Nielsens tid som praktiserende læge i København fra 1889 og til hendes død i 1916, men det er sikkert ingen tilfældighed. I 1914, hvor erindringerne er skrevet, var der flere praktiserende kvindelige læger, en sådan lægegerning kunne andre skrive om. Ingen andre havde derimod som Nielsine Nielsen udført det banebrydende arbejde at få åbnet universitetet for kvinder, og det er dette initiativ, hun er bevidst om, og som hun vil videregive til offentligheden.

Nielsine Nielsen voksede op i Svendborg, hvor faderen var skibskaptajn, som følge heraf var han meget væk fra hjemmet. Nielsine Nielsens far skildres som en tyrann overfor både moderen og børnene, medens moderen fremstår som en varm og stor personlighed, der »altid maatte gaa i Brechen for Børnene mod sin Mand«. ²⁰ Denne mor blev også til megen hjælp og støtte under Nielsines studier. Hun sendte pakker med tøj og mad og en »tikroneseddel« uden faderens vidende. I betragtning af den nære tilknytning, som Nielsine havde til moderen, er det lidt forbausende, at hun ikke med ét ord nævner hverken moderens eller faderens død i henholdsvis 1882 og 1886. Privatmennesket Nielsine Nielsen er ikke helt let at komme bag om. Hun viser sig derimod frem som et målrettet menneske stræbende efter en stilling, som ingen kvinde havde haft før hende.

Den eneste boglige uddannelse for kvinder, der var mulighed for i datiden, var uddannelsen til lærerinde. En sådan to-årig uddannelse begyndte Nielsine Nielsen som 18-årig i 1868. Efter et par år som fungerende lærerinde kom det afgørende vendepunkt i hendes liv, da hun i en avis så, at kvinder i Amerika var begyndt at studere medicin: »Aldrig har jeg før eller senere i mit Liv oplevet en saadan Bevægelse i mit Indre. Det var, som om jeg pludselig fra at være blind var bleven seende. Jeg tog mig selv højtidelig i Ed paa, at jeg ville være Læge. Gaa, som det kunde, vare saa længe det skulde, men Læge ville jeg være«. ²¹

I erindringerne følges herefter hendes første forsigtige spørgende breve til forskellige læger og professorer om, hvordan hun skulle forholde sig. Allerede her stødte hun på modstand, da hun som svar fik, at lægerne nødtigt ville have forringet deres videnskab gennem kvindernes indtrængen i faget. ²²

Nielsine lod sig dog ikke standse, hun blev optaget på artiumskursus, ansøgte universitetet om optagelse og efter halvandet år kom den ønskede tilladelse. Alle disse breve, ansøgninger og udtalelser gengives i erindringerne. Kendtest er professor Saxtorph's mindretalserklæring fra det lægevidenskabelige fakultet om, at prostitutionsvæsenet måtte betragtes som et nødvendigt onde, medens kvindelige læger »et aldeles unødvendigt onde«. ²³

Trods denne negative udtalelse fik kvinder som bekendt ved kongelig anordning af 25.–7. 1875 adgang til Universitetet. Fortjenesten af denne afgørelse skyldes først og fremmest Nielsine Nielsens ukuelighed.

Denne målrettethed, der ledte Nielsine Nielsen ind på Universitetet, videreførte hun under studiet. Hun koncentrerede sig fuldt og helt om studierne så »hverken til højre eller venstre« og lod alle andre interesser hvile. ²⁴ Under studiet synes Nielsine Nielsen ikke at

20. Nielsine Nielsens erindringer s. 51.

21. Ibid s. 25.

22. Ibid s. 30.

23. Ibid s. 47.

24. Ibid s. 77.

have mødt vanskeligheder på grund af sit køn, men vanskelighederne meldte sig, da hun kom ud som kandidat på hospitalerne efter afsluttet eksamen i 1885. Det kan bl.a. nævnes, at en af lægerne på det hospital, hvor hun arbejdede, aldrig henvendte et eneste ord til hende, og at en anden præciserede, at på det pågældende hospital skulle en kvinde aldrig nogensinde blive en mands overordnede. Andre vanskeligheder opstod da de mandlige læger ikke ville have, at hun spiste ved deres bord, og da en læge for besøgende præsenterede hende som »frk. Halvdoktor« og iøvrigt fandt alle mulige ting at udsætte på hende. Og da en iøvrigt sympatisk læge ikke turde lade hende være alene med hans kone af frygt for, at hendes »radikale anskuelser« skulle smitte af.

Efter endt eksamen fik Nielsine Nielsen tid til lidt selskabsliv. Hos lægen Rudolph Bergh mødte hun det litterære venstres ledere, og hun blev stærkt grebet af Georg Brandes foredrag og af hans *Hovedstrømninger*. Men som tilfældet var med Eline Boisen så var hendes sympati overfor de berømte mænd ikke udelte. Bjørnson syntes hun ikke om, og Brandes som privatmenneske var hende en pinlig oplevelse. »Personlig mener jeg«, skriver Nielsine Nielsen, at privatmennesket etisk må »staa Maal med sit offentlige Jeg«. ²⁵

I årene 1888–89 forestod Nielsine en studierejse med henblik på at søge viden om gynækologi, som hun ønskede at specialisere sig i for også om muligt at erhverve doktorgraden indenfor dette område. På studierejsen følte hun sig imidlertid ofte – som i Danmark – isoleret. Hun havde svært ved at finde vejledere, og da hun ikke havde kunne opnå stilling på et hospital, opgav hun at skrive disputats.

Man kunne synes, at Nielsine Nielsen havde kunne fået støtte i Dansk Kvindesamfund, men da foreningen i 1887 slettede ordet »ligeberettigelse« af foreningens formålsparagraf, opgav hun medlemskabet af foreningen. Ligeberettigelse var måske nok urealistisk i 1887, men derfor mente Nielsine Nielsen, at der burde arbejdes henimod det. I Dansk

Kvindesamfunds holdning så hun også en mistillid til kvindelige læger. Hertil kom, at hun ikke kunne acceptere foreningens opfattelse af, at gifte kvinder tilhørte hjemmet uanset uddannelse. Hendes harme fremgår tydeligt, da en kvindelig læge blev afskediget efter, at hun havde indgået ægteskab med en læge.

Trods chikane og modstand fra mandlige læger synes Nielsine Nielsen at have mødt stor sympati blandt patienter og sygeplejersker. Hun selv og andre havde frygtet, at hun ikke kunne sætte sig i respekt overfor sygeplejerskerne. Glæden blev derfor stor, da de »kappedes« om at være hende til hjælp og støtte. Forklaringen på denne sympati var, ifølge Nielsine Nielsen, at de første uddannede sygeplejersker var »kultiverede« kvinder, der forstod hendes stillings vanskelighed. ²⁶

Privatmennesket Nielsine Nielsen er det som nævnt svært at trænge ind bag. Hun havde trofaste mandlige venner som Rudolf Bergh og Ludvig Trier, derimod står venskaber med kvinder meget svagt aftegnet i erindringerne. Et andet paradoks er, at optegnelserne dækker årene 1874–89, de år da de stærke politiske rørelser prægede landet – og vel også de læger og kolleger Nielsine Nielsen omgikkes – men denne strid synes ikke at have berørt hende overhovedet. Havde hun mon altfor travlt med studierne til at fornemme disse stridigheder? På andre områder var hun mere opmærksom, hun reagerede stærkt mod dumhed og bornerthed, og hun var talskvinde for ligeberettigelse mellem kønnene og for humanitet over for samfundets svage. Medens mænd i datiden oprettede legater for mandlige studerende oprettede hun: Læge Frk. N. Niensens legat for kvindelige medicinske studerende.

Personlige dokumenter og historien

Som det skulle være fremgået gives der i Eline Boisens og Nielsine Niensens erindringer indsigt i tanker og vilkår, som kun yderst sjældent og overfladisk har været medreflekteret i

25. Ibid s. 116.

26. Ibid s. 100.

den almindelige 1800-tals historie. Der er nerve i begge bøger, og man mærker, at kvinderne har noget på hjertet, som de vil videregive til eftertiden. Et held at erindringerne også nu er udgivet og blevet tilgængelige for en større læserskare. Disse kvinder var næppe lykkelige mennesker, deres klare blik på uretfærdigheder og hykleri gjorde dem til ensomme og forkætrede mennesker. De var begge store personligheder, men næppe mere specielle end at mange af deres tanker, oplevelser og erfaringer vil kunne paralleliseres til andre kvinder, og her, som ved andre personlige skildringer, bliver det historikerens opgave at koble fra det individuelle til det kollektive plan.

Gennem Eline Boisens nøgterne beskrivelse af det daglig liv med alle dets glæder og fortrædeligheder og med hendes nærsynede blik på tilværelsens mangfoldighed, gives der mulighed for at trænge ind bag alle de »søndagsideologier«, der har tilsløret forhold som familielivet, de gudelige vækkelser og grundtvigianismen. Og gennem Nielsine Nielsens erindringer ses klart og tydeligt, hvilke kampe der måtte kæmpes for at vinde indpas i et fag der havde været forbeholdt mænd. Nielsine Nielsen vandt kampen, men der var stadig megen modstand og mange fordomme at kæmpe imod. Disse kvinders oplevelser viser endnu engang, at det er nødvendigt at anlægge et kønsperspektiv på historien, og at nyskabende forståelse af fortiden kræver kombinationer og analyser af kønnenes muligheder og af deres sameksistens.

I disse år, hvor mentalitetshistorie er i centrum, er det oplagt at benytte personlige dokumenter som bl.a. erindringer. Benyttet med varsomhed giver kvindernes erindringer en spændvidde og en anden indfaldsvinkel end den, der findes i mændenes erindringer.

Eline Boisens og Nielsine Nielsens erindringer kan læses som en »elendighedshistorie« om alle de urimelige vilkår, som de var op imod. De kan og bør også læses som en »værdighedshistorie«, der viser kvinders handlekraft på trods af den upopularitet, som de var genstand for.

Hvor ville historieforskningen være uvedkommende, og hvor ville vor viden om de normer der styrede vore formødres og forfædres liv være ufuldstændig uden adgang til personlige dokumenter. Og hvad mere er. Det der af nogle betragtes som krænkelse af privatlivet – i hvert fald i disse erindringer – betyder at de implicerede parter med fordel fremstår som mennesker med fejl og fortrin og som produkter af deres tid og miljø. Der ligger en stor opgave i at bevare det materiale, der endnu måtte ligge ude omkring i hjemmene.

Mogens Rüdiger: Historievidenskaben i det 20. århundrede

Inga Floto's bog om historievidenskabens udvikling i det 20. århundrede er en del af Statens humanistiske Forskningsråds projekt, videnskabernes historie i samme periode¹. Floto behandler den del af forskningen der vedrører tiden efter 1500, mens Kai Hørby senere tager sig af behandlingen af middelalderen.

Som forfatter til det foreliggende bind har Inga Floto meldt sig som et naturligt valg. Hun har i en årrække udarbejdet og publiceret en række historiografiske artikler om historieskrivningen i Tyskland, USA og Danmark, ligesom hun har indtaget en fremtrædende placering i den danske historiografiske diskussion på det teoretisk-metodiske plan, ikke mindst i kraft af hendes bearbejdning af paradigmateteorien. Ligeledes har Floto været medinitiativtager til Dansk historiografisk Projektgruppe, og har som medredaktør af Historisk Tidsskrift bidraget til at give historiografien en mere fremtrædende placering i tidsskriftets spalter. Floto's historiografiske arbejde har som helhed været medvirkende til en orientering af historiografien væk fra det biografisk anekdotiske plan til en videnskabelig funderet disciplin. Det har i mangt og meget sat sit præg på den foreliggende bog.

1. Inga Floto: Historie. Nyere og nyeste tid. Gyldendal 1985. 269 s., ill. Kr. 218,-.